

Kocatepe İslami İlimler Dergisi
Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt / volume: 5 • sayı/issue: 2 •(Aralık/December 2022): 275-294

**Camilerde Hafta Sonu Kur'ân Öğretimi: DİB ve DİTİB
Örneği**

*Weekend Qur'ân Teaching Program in Mosques: The Case
of DİB and DİTİB*

Abdulhekim AĞIRBAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma
ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı

Assist. Prof., University of Çankırı Karatekin Faculty of Islamic Sciences, Department of
Qur'an Reading and Recitation Science.

Çankırı/Türkiye

✉ ahakimag@hotmail.com orcid.org/0000-0003-3420-6747

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 01.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 02.12.2022

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2022

Atıf/Cite as: Ağırbaş, Abdulhekim. "Camilerde Hafta Sonu Kur'ân Öğretimi: DİB ve DİTİB
Örneği". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/2 (Aralık 2022): 275-294.
<https://doi.org/10.52637/kiid.1183120>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği
teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a
plagiarism software.

Published by: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid>•
kiid@aku.edu.tr

© Abdulhekim AĞIRBAŞ | Creative Commons Attribution-Noncommercial
4.0 (CC BY-NC) International License

Camilerde Hafta Sonu Kur'ân Öğretimi: DİB ve DİTİB Örneği

Öz

Kur'ân eğitim-öğretimi, vahyin Hz. Muhammed'e (sas) nazil olmasıyla başlayıp kıyamete kadar devam eden bir süreci kapsamaktadır. Mekke'de Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın evinde başlayıp Medine'de ise Mescid-i Nebevî'de kurumsallaşmış bir yapıya dönüşen bu öğretim, o dönemden bu yana dünyanın birçok ülkesinde cami merkezli olarak devam etmektedir. Mescid-i Nebevî'de bir taraftan ibadetle birlikte Kur'ân kırâati öğretilirken diğer taraftan iman, ibadet, ahlak, ilim, irfan gibi eğitim-öğretim faaliyetleri de deruhte edilmekteydi. Buradaki eğitimin önde gelen talebeleri Suffe ehli olmakla birlikte kadın, erkek ve çocuklar ile toplumun her yaş grubundan insanlardan oluşmaktaydı. İbadet edilen yer olmasının yanı sıra her kesime hitap edip hizmet vermesi yönüyle ilk başta Mescid-i Nebevî ile başlayan eğitim-öğretim faaliyetlerinin de sürdürüldüğü mekânlar olarak camiler, günümüzde de bu fonksiyonuyla merkezi konumunu önemli ölçüde muhafaza etmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı'na (DİB), Almanya'da ise Diyanet İşleri Türk İslam Birliği'ne (DİTİB) bağlı camilerde de bu fonksiyon icra edilerek başta Kur'ân eğitim-öğretimi olmak üzere dini, milli ve manevi ahlak eğitimi verilmeye çalışılmaktadır. DİB ayrıca Kur'ân kurslarında hafızlık, ihtiyaç odaklı kurs, 4-6 yaş grubu, yaz kursları ile birlikte Kur'ân kurslarına gitme imkânı bulamayan erkek vatandaşlara yönelik 2010 yılında "Camilerde Kur'ân Öğretimi", 2019 yılında da "Camilerde Kur'ân Öğretimi Hafta Sonu Kur'ân Kursları Programı" hazırlayarak bu alandaki hizmetleri artırma gayreti içerisinde. Almanya'da ise DİTİB camileri ibadet yeri olma özelliğiyle birlikte, hafta sonu ve okulların tatil olduğu zamanlarda Kur'ân-ı Kerim ve din eğitimi kurslarının verildiği mekânlar olarak faaliyet göstermektedir. DİTİB'e bağlı camilerde Kur'ân eğitimi, okuldaki diğer ders eğitimlerinin yanı sıra yıl boyu devam etmektedir. Almanya'da aralıksız birkaç yıl bu kurslara devam eden öğrenciler Kur'ân-ı Kerim'i güzel bir şekilde okumayı başarabilmektedir. Türkiye'de ise öğrenciler yaz tatilinde yaklaşık iki ay süre ile katıldıkları yaz Kur'ân kurslarında öğrendikleri Kur'ân okumayla ilgili bilgi ve becerilerinin birçoğunu kaybetmeleri -hafta sonları Kur'ân eğitimine devam etmemeleri/edememeleri- nedeniyle ertesi yıl aynı şeyleri tekrarlamak durumunda kalmaktadır. Bu şekilde Kur'ân eğitiminin ilk basamağının eksik atılmasıyla oluşan durum, İmam Hatip Ortaokul ve Liseleri ile İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerindeki Kur'ân eğitim-öğretiminde de çeşitli sorunlarla karşılaşılmasını beraberinde getirmektedir. Bu sorunun asıl nedeninin eğitimin devamlılık ve tekrar esasına dayalı oluşu hususuna yeterince riayet edil(e)memesinden kaynaklı olduğu söylenebilir. Zira ülkemizde yaz Kur'ân kurslarına devam eden öğrenciler, hafta sonu düzenlenen Kur'ân kurslarına katılmamaktadır. Bu eksikliği gören DİB yetkilileri 2019 yılında program hazırlamak suretiyle bu soruna çözüm arayışına girmiştir. Ancak bu alanda görev yapan Kur'ân kursu öğreticileri, imam hatipler, müezzin kayyımlar, MEB öğretmenleri ile İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerindeki akademisyenlerin bir kısmı söz konusu programdan haberdar değildir. Yine bu kursların muhatabı olarak görülen örgün öğretimdeki öğrenciler ile onların velileri de söz konusu çalışma hakkında yeterince bilgilendirilmemişlerdir. Ayrıca programın müfredatı, materyal ile eğitim verecek ve alacak paydaşlarla ilgili eksiklikler de söz konusudur. Bu amaçla; alanda yapılan çalışmalar ve daha önce her iki kurumdaki çalışma tecrübemiz göz önünde bulundurularak DİB ve DİTİB Kur'ân öğretim programı, mahiyeti, yöntemi ve uygulama tecrübeleri yönlerinden incelenerek bunların mukayesesi üzerinden teklif ve önerilerde bulunulacaktır. Literatür taramasında, her iki kurumdan elde edilen veriler çerçevesinde DİB/DİTİB özelinde camilerde hafta sonu Kur'ân öğretimi karşılaştırmasıyla alanda yapılan çalışmalara ve Kur'ân eğitim-öğretimine katkı sağlamayı hedeflemekteyiz. Araştırmada DİTİB camilerinde öğrencilerin örgün öğretimle birlikte hafta sonlarında Kur'ân-ı Kerim ve dini bilgiler kurslarına katılmalarında; bu kursların sosyal, kültürel aktiviteleri içermesi, müfredat-materyal açısından öğrencilerin yaş gruplarına hitap etmesi, öğrenci, veli, öğretici ve dernek yönetimlerinin uyum içerisinde çalışması gibi faktörlerin etkili olduğu ulaşılan sonuçlardan bazılarıdır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kırâat, Tilâvet, Eğitim-Öğretim, Cami, DİB, DİTİB.

Weekend Qur'ân Teaching Program in Mosques: The Case of DIB and DITIB**Abstract**

Qur'anic education covers a process that begins with the revelation of the Qur'an to Muhammad (pbuh) and continues until the Day of Judgment. This teaching which started in the house of Al-Arḳam ibn Abi al-Arḳam in Mecca and turned into an institutionalized structure in the Masjid al-Nabawi in Medina, has been continuing mosque-centered in many countries of the world since then. In addition to the recitation of the Holy Qur'an, educational activities such as faith, worship, morality, knowledge and wisdom were also carried out in the Masjid al-Nabawi. The leading students of Qur'anic education at that time were men, women, children and people of all age groups, especially the "ahl-i suffa". Thus, according to their role and place in worship, the mosques, are regarded as the places where education and training activities carried out, since the Masjid al-Nabawi at first, and these worship places played important role in terms of addressing and serving all segments, by maintaining their central position to a great extent with this function today. No doubt, all of the mosques that work under the authority of the Presidency of Religious Affairs (DIB) in Turkey and on the Turkish-Islamic Union of Religious Affairs (DİTİB) in Germany also have function in this manner to improve religious, national, and spiritual-moral education, especially Qur'anic education. The DIB has also been attempting to increase the services in this field by preparing several programs such as: the "Qur'an Teaching in Mosques" program in 2010, "Weekend Qur'an Teaching" program in the mosques in 2019 for male citizens who do not have the opportunity to attend Qur'an courses, as well as hafiz and need-oriented courses. DIB also offers several programs for 4-6 age group, such as summer courses in the Qur'an courses. This means that DİTİB's mosques are places of worship, and also operate as places where the Qur'an and religious education courses are given at weekends and during school holidays. The Qur'an education in the mosques affiliated to DİTİB continues throughout the entire year, along with other courses at the school. Students who attend these courses for a few years in Germany are able to read the Qur'an well. However, in Turkey, students have to repeat the same things in the following years due to the fact that they cannot comprehend many of their knowledge and skills about reading the Qur'an with the prayers that they learned just in the summer Qur'an courses that students attended for a short time like about two months during the summer holidays. This is not surprising because of the fact that they do not continue to study the Qur'an on weekends after their summer school program ended. In this way, when the first step of the Qur'anic education was neglected, it is certain that this leads to various problems in the Qur'anic education offered in Imam Hatip both elementary and high schools and given also in theology/Islamic sciences faculties. We think that the main reason for this problem is the fact that the Quranic education requires continuity and repetition. In other words, the students who attend "Summer Qur'an Courses" in our country do not attend Qur'an courses that are organized at the weekends. Fortunately, having recognized this negative outcome, DIB officials sought a solution to this problem by preparing a new program in 2019. However, not only the Qur'an course instructors such as imam hatips, mu'azzins, and teachers of the Ministry of National Education working in this field but also academics who study in the faculties of the theology and Islamic sciences are not aware of this new program. Also, the students in formal education who are interested in these courses and the parents who are supposed to guide them do not have any information about the purpose or content of this program. Along with this shortcoming, there are deficiencies and uncertain situations not only regarding the curriculum of the program, the materials but also concerning participants who will provide or receive training. Therefore, the Qur'an teaching program will be examined in terms of its nature, methods, and applications, and then the suggestions, based on their comparison, will be made by considering the studies carried out in the related field and by taking advantage of our previous experience in both institutions, the DIB and DİTİB. This study aims to contribute to the studies both in the field of Islamic Sciences and in Qur'an education by comparing the "Weekend Qur'an Teaching Program" in mosques, in the case of DIB and DİTİB, after an extended study on literature is covered. It is concluded that DİTİB's mosques include the social and cultural activities that satisfy the student groups in terms of curriculum and material. Moreover, as a result of the fact that student-parents, instructors, and social and religious organizations work in harmony, the students have more tendencies to attend Qur'anic and religious knowledge courses at the weekends besides formal education.

Keywords: Qur'an, Recitation, Tilawat, Education, Mosque, DIB, DİTİB.

GİRİŞ

Hz. Peygamber, Mekke döneminde insanları İslam'a davet ederek onların bu dini öğrenmeleri için bulunduğu her ortamı değerlendirmeye çalışmıştır. Allah Resûlü bu dönemde İslam'a davet ve irşad vazifesini Müslümanlara yapılan yoğun baskıdan dolayı daha çok gizli bir şekilde ve genelde Dârülerkam'da sürdürmüştür. Hicret izninin verilmesiyle de henüz Medine'ye varmadan Kubâ'da ilk mescidi bina etmiştir. Medine'ye ulaşınca ashâbıyla birlikte kısa bir sürede Mescid-i Nebevî'yi inşa etmiştir.

Cami ve mescitlerde Kur'ân-ı Kerim okunmakta, dünya-ahiret mutluluğuna erişmek amacıyla Kur'ân ilimlerinin eğitim-öğretimi yapılmakta ve onun anlaşılıp yaşama geçirilmesi için çaba gösterilmektedir. Bu çaba ve gayretlerin müşahhas misallerini Hz. Muhammed (sas) ve onun ashâbının uygulamalarında görmektediriz. Hz. Peygamber'in Mescid-i Nebevî'de dua ve niyaz eden, diğer tarafta da ilimle uğraşan bir grubu görüp her ikisinin de hayır üzere olduklarını belirttikten sonra "Ben bir muallim olarak gönderildim."¹ sözleriyle ilimle uğraşanların yanına oturması, bu mekânlarda ibadetle birlikte ilim tahsilinin yapılmasına dikkat çekmesi yönüyle önem arz etmektedir.

Cami ve mescitler, Müslümanların hayatında sadece ibadet amaçlı yerler olmayıp aynı zamanda dünya ve ahiret hayatı için gerekli olan eğitim-öğretimin de icra edildiği mekânlardır. Bunun da ilk örneğini Hz. Muhammed'in (sas) Mescid-i Nebevî'de Kur'ân-ı Kerim tilâveti ve ilimle meşgul olan Ashâb-ı Suffe'ye yer tahsis etmesinde görmektediriz. Burada kalan Ashâb-ı Suffe'ye Kur'ân eğitimi ile yazı öğrenmeleri amacıyla Ubâde b. Sâmit (ö. 34/654) gibi muallimler tayin etmiştir.² Böylece zamanlarının her anını Allah Resûlü'nün yanında ve ilim öğrenmekle geçiren Mescid-i Nebevî'nin Suffa mektebinden kırâat, tefsir, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf gibi ilimlerin ilk öncülleri yetişmiştir. Bu ilimlerin öncülleri de İslam'ın yayılmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır.

İslam tarihinde camiler etrafında oluşan bu ilim halkaları zamanla fetihler yoluyla genişleyen coğrafyada, medreseden üniversiteye iç içe bir şekilde kurumsallaşan yapısıyla geniş bir alanda hizmet vermeye başlamıştır. Şam, Basra, Bağdat, Mısır, Fas, Tunus ve Anadolu diyarında inşa edilen cami merkezli medreselerden zamanla üniversite yapılanmasına geçilmiş, böylece ilmin, bilimin ve medeniyetin temeli oluşturulmuştur.³ Buralarda Kur'ân'ın dikkat çektiği hususlardan olan insanın yaratılışı,⁴ kâinataki düzen ve ahenk hakkında tefekkür ederek kişinin kendine, rabbine ve çevresine karşı sorumluluklarını belirleyen inanç, ibadet, ahlak ile ilgili ilimler başta olmak üzere sosyal, kültürel konularda çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Tarihi süreç içerisinde Kur'ân öğretimi, camilerin yanı sıra evlerde, mekteb, küttâb, dârülhuffaz, dârülkurrâ gibi mekânlarda kurumsallaşarak⁵ Kur'ân okuyuşları ve öğreticilikleri yönüyle öne çıkan -fem-i muhsîn- kişiler tarafından günümüze kadar intikal ettirilmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine geçişle birlikte Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti kaldırılarak din hizmetlerini yürütmek amacıyla 3 Mart 1924 tarihinde Diyanet İşleri Reisliği

¹ Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdîrrahmân b. el-Fazl Dârimî, *es-Sünen* (Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğni li'l-Neşri ve't-Tevzi', 1991), Mukaddime, 32.

² Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistanî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd (Beyrut: Dâru Risâleti'l-Âlemiyye, 2008), "Büyu", 36; Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, "es-Sünen", thk. Şuayb el-Arnaûd (Beyrut: Daru Risâleti'l-Âlemiyye, 2008), "Ticâret", 8.

³ Ahmet Önkâl - Nebi Bozkurt, "Cami" (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7/49-51; Mahmut Kayış, "İslam Medeniyetinde Camiler", *Diyanet Aylık Dergi* 357 (Eylül 2020), 10-13.

⁴ İnsanın yaratılışıyla ilgili detaylı bilgi için bk. Yahya Arslan - Hasan Yılmaz, "İnsanın Biyolojik Yaratılışıyla İlgili Kur'an Âyetlerinin Yorumu", *Mütefekkir* 9/17 (2022), 199-220.

⁵ Mustafa Çağrıncı, "Kur'ân Kursu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/423, 424; Cahit Baltacı, *Türk Eğitim Sisteminde Kur'ân Kurslarının Yeri, Kur'ân Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000), 16; Zeki Salih Zengin, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'ân Kurslarının Kurulması ve Gelişimi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011), 2-3.

kurulmuştur.⁶ Daha sonra Diyanet İşleri Başkanlığı olarak adlandırılan bu kuruma 633 sayılı yasayla "İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yönetmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek"⁷ görevleri tevdi edilmiştir. Toplumun din konusunda aydınlatma görevi ile Kur'ân ve dini bilgiler öğretimi için camilerde, Kur'an kurslarında eğitim faaliyeti başlatılmıştır. Yaygın din eğitimi kapsamında camilerde ve kurslarda vaaz, irşad hizmetleri yanı sıra Kur'ân-ı Kerim'i okuma/ezberleme ve meâlini anlama, itikad, ibadet, siyer ve ahlak dersleri verilmiştir. Bu süreç, yaz tatillerinde örgün eğitim öğrencilerine söz konusu eğitimin verilmesiyle daha da ileri seviyeye taşınmıştır. Yaz Kur'ân kurslarının en önemli özelliği örgün eğitime devam eden öğrencilerden oluşmasıdır.

Türkiye'de ilkokul, ortaokul ve ortaöğretime devam eden öğrencilerin Kur'ân-ı Kerim okuma ve din eğitimindeki eksikliklerinin giderilmesi veya orada aldıkları bu eğitimin pekiştirilmesine/ilerletilmesine ihtiyaç duyulmuş, bunun için örgün eğitim dışındaki zamanlarda Kur'ân öğretimi ile dini bilgilerin verildiği kurslar açılmıştır.⁸ Bu amaçla ülkemizde 1950'den itibaren ilkokul çağındaki çocuklara yaz dönemlerinde camilerde Kur'ân ile bazı dua ve sûreler öğretilmeye başlanmıştır.⁹ O tarihten itibaren her yıl yaz tatillerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'ân kurslarında milyonlarca öğrenci Kur'ân öğrenimi için camilere ve kurslara gitmektedir. Ancak öğrenciler bir yıl aradan sonra tekrar yaz döneminde söz konusu kurslara katıldıklarında -uzunca bir süre ara vermekten kaynaklı- öğrendiklerinin birçoğunu unuttuklarından Kur'ân öğrenimlerine tekrar baştan başlamak zorunda kalmaktadır. Hâlbuki Müslümanların azınlık olarak yaşadığı Almanya'da Diyanet İşleri Türk İslam Birliği'ne bağlı camilerde yaz tatilleri ile birlikte hafta sonu ve okulların tatil olduğu zamanlarda da öğrenciler, Kur'ân-ı Kerim ve dini bilgiler kursuna devam ederek bu süreci hep ileriye taşıyabilmektedir. Ayrıca söz konusu bu mekânlarda cami ve kültür merkezi bir arada yer aldığı için buralarda sosyal ve kültürel hatta okul derslerine yönelik kurslar da düzenlenebilmektedir.

Çalışmamızda camilerde Kur'ân-ı Kerim kursları ile ilgili literatür taramasında; Recai Doğan'ın 2004 yılı Almanya örneğindeki Kur'ân ve dinî bilgiler kursları ile ilgili tebliği,¹⁰ Ömer Yılmaz'ın DİTİB camilerinde hafta sonu Kur'ân kurslarının analizi,¹¹ Hasan Yerkazan'ın öğrencilerin bakış açısıyla Almanya'daki cami derslerinin uygulanan yöntem, eğitimciler ile fiziki mekân yönüyle değerlendirmesi,¹² Sabri Kararmaz'ın Adana ili örneği çerçevesinde camilerde Kur'ân öğretimi uygulamasında görev alan 34 öğreticinin (imam-hatip ve müezzin kayyım) değerlendirmesi ile ilgili çalışması,¹³ benzer bir çalışma olan Emrah Genç'er'in Ankara ili ölçeğinde 10 öğretici ve 19 öğrencinin katılımıyla yapmış olduğu araştırmaların¹⁴ olduğu görülmüştür. Ayrıca Recep Demir'in yaz kurslarındaki Kur'ân öğretimi ile ilgili tez çalışması,¹⁵ Şükrü Keyifli'nin yaz Kur'ân kurslarında eğitim-öğretim,¹⁶ Elçin Demir'in Antalya

⁶ Şeriye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun, *TBMM Kanunlar* 429 (03 Mart 1340).

⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, 633 (22 Haziran 1965), Md. 1.

⁸ Şükrü Keyifli, "Yaz Kur'ân Kurslarında Eğitim ve Öğretim", *Ekev Akademi Dergisi* 79 (14 Ekim 2019), 363.

⁹ Önkal - Bozkurt, "Cami", 7/51.

¹⁰ Recai Doğan, "Avrupa'da Kur'ân-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları: Problemler ve Çözüm Önerileri (Almanya Örneği)", *III. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004).

¹¹ Ömer Yılmaz, "Almanya'da DİTİB Camilerinde Hafta Sonu Uygulanan Kur'ân Kurslarının Kısa Bir Analizi (Hamburg Örneği)", *Diyanet İlmî Dergi* 49/1 (01 Mart 2013), 123-144.

¹² Hasan Yerkazan, "Öğrencilerin Gözüyle Almanya'da Cami Dersleri", *Diyanet İlmî Dergi* 53/2 (2017), 175-209.

¹³ Sabri Kararmaz, *Camilerde Kur'ân Öğretimi Programının Uygulanmasının Değerlendirilmesi (Adana Örneği)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2017).

¹⁴ Emrah Genç'er, *Öğreticilerin ve Kursiyerlerin Bakış Açısı İle Camilerde Kur'ân Öğretimi Programı* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2022).

¹⁵ Recep Demir, *Yaz Kur'ân Kurslarında Kur'ân Öğretimi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

¹⁶ Keyifli, "Yaz Kur'ân Kurslarında Eğitim ve Öğretim".

ili örneğindeki velilerin yaz Kur'ân kurslarından beklentileri adlı tez çalışması,¹⁷ Emine Yıldız'ın Ankara (Sincan) örneğinde öğrencilerin yaz Kur'ân kurslarından beklentileri ve memnuniyeti¹⁸ ile ilgili çalışmalar yer almaktadır. Burada yer alan konular araştırmamıza yakın çalışmalar olsa da araştırmamız, camilerde hafta sonu Kur'ân öğretiminin DİB ve DİTİB mukayesesi yapılarak yeni bir model sunulması yönüyle farklılık arz etmektedir. Bu araştırmamızda camilerde Kur'ân öğretimiyle ilgili çalışmalarla birlikte DİB ve DİTİB birimlerinden alınan program, uygulama esasları, istatistiki bilgiler, mevzuat esas alınmıştır. Çalışmamız camilerde Kur'ân eğitimi ile ilgili genel bilgilerden sonra DİB ve DİTİB çatısı altında verilen hafta sonu Kur'ân öğretimi çerçevesi ile sınırlandırılmıştır. Türkiye'de camilerde hafta sonu Kur'ân öğretimi hakkında yapılan bir çalışmaya rastlayamadığımız için bu araştırma ile alana katkı sağlamayı hedeflemekteyiz. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in doğru bir şekilde öğrenilmesi, sağlam dinî bilgi eğitiminin verilmesi ve böylece maddi manevi donanıma sahip nesillerin yetiştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktayız. Bu doğrultuda DİB ve DİTİB çatısı altında verilen Kur'ân öğretiminin mevcut durumu hakkında bilgiler verilip mukayese yapılacak ve sonrasında Türkiye'de hafta sonlarında verimli ve sürekli Kur'ân eğitim-öğretimiyle ilgili teklif ve önerilerde bulunulacaktır.

1. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN (DİB) KUR'ÂN ÖĞRETİM FAALİYETLERİ

1.1. Kur'ân Kursları

Kur'ân kursları, DİB'in camilerden sonra topluma en fazla hizmet sunduğu kurumdur. DİB tarafından açılan Kur'ân kurslarında: "Tecvîd kaidelerine göre tashih-i hurûf ve talimli bir şekilde Kur'ân-ı Kerim'i usulüne göre yüzünden okumayı öğretmek, ibadetler için gerekli olan dua, âyet ve sûreleri ezberletmek ve manalarını öğretmek, hafızlık yaptırmak, Kur'ân'ın anlaşılması ile birlikte inanç, ibadet ve ahlak derslerinin yanı sıra Hz. Peygamber ve onun örnek ahlakı hakkında bilgiler vermek gibi dini muhtevalı sosyal ve kültürel etkinlikler" yürütülmektedir.¹⁹ DİB; ihtiyaç odaklı, 4-6 yaş grubu, yaz Kur'ân kursları, camilerde Kur'ân öğretimi, hafızlık Kur'ân kursları açarak yukarıda zikredilen eğitimleri vermektedir. Ayrıca buralarda pandemi dönemi ile birlikte uzaktan eğitimle Kur'ân öğrenme imkânı da sunulmaktadır. Kur'ân kurslarındaki ortalama sınıf mevcudu -ilgili yönetmeliğe göre- yüzüne sınıflarında 12, hafızlık sınıflarında 8 öğrenciden oluşmaktadır. Sınıf mevcudunun fazla olmaması; her bir öğrencinin derse günlük aktif bir şekilde katılmasında, devamlılığın sağlanmasında ve eğitimin verimli/kaliteli olmasında etkili olmaktadır. Ayrıca Türkiye genelinde Kur'ân kurslarında amaç, metot ve uygulamada bütünlüğü sağlamaya yönelik olarak Başkanlıkça her yıl "Kur'ân Kursları Uygulama Esasları" hazırlanmakta ve bütün illere gönderilmektedir.

1.1.1. Hafızlık Eğitimi Kursları

DİB'e bağlı Kur'ân kurslarında "Hafızlık eğitimi, hafızlık tekrar, hafızlık talim, hafızlık dini musiki, Kur'ân-ı anlama temel öğretim, İslami ilimler temel öğretim" programları çerçevesinde eğitim-öğretim devam etmektedir. 2021 yılında bu öğretim programlarında 32.667'i kadın, 44.599'u erkek olmak üzere toplam 77.266 öğrenci eğitim görmektedir. 2021 yılında 11.773 kişi hafızlık sınavında başarılı olarak hafızlık belgesi almıştır. 1975 yılından 2021 yılı sonuna kadar DİB tarafından yapılan sınavlarda başarılı olup Türkiye geneli hafızlık belgesi alanların sayısı 178.320'ye ulaşmıştır.²⁰ Ayrıca MEB, ortaokul/İmam Hatip Ortaokulu 5., 6. ve 7. sınıflara devam eden öğrencilerden DİB kurslarında hafızlık yapanlara, velilerinin

¹⁷ Elçin Demir, *Velilerin Yaz Kur'an Kursları'ndan Beklentileri Üzerine Bir Araştırma (Antalya Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

¹⁸ Emine Yıldız, *Öğrencilerin Yaz Kur'an Kurslarından Memnuniyet Düzeyi ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma (Sincan Örneği)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

¹⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği (DİB Kur'an Kursları Yönetmeliği), *Resmî Gazete* 28257 (07 Nisan 2012), md. 13.

²⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *2021 Faaliyet Raporu* (Ankara, 2022), 146.

müracaatı üzerine bir yıl kayıt dondurmak suretiyle hafızlıklarını tamamlama imkânı tanımaktadır.²¹

1.1.2. İhtiyaç Odaklı Kur'ân Kursları

DİB, yaygın din eğitimi kapsamında sabit bir mekâna bağlı kalmaksızın ve mesai saatleri dışındaki vakitlerde de Kur'ân ve dini bilgiler öğrenmek isteyen vatandaşlara yönelik "İhtiyaç Odaklı Kur'ân Kursları" düzenlemektedir.²² Her yaşta vatandaş, bulunduğu bölgedeki Kur'ân kursuna müracaat ederek bu kurslara katılabilmektedir. 2020-2021 eğitim-öğretim döneminde ihtiyaç odaklı 12.018 Kur'ân kursu açılmış ve buralarda 256.445'i kadın ve 23.488'i erkek, toplam 279.933 kişi eğitim almıştır. Bu kurslarda kadrolu 13.072, geçici statüde 2.443 kişi olmak üzere toplam 15.515 öğretici görev yapmıştır.²³

Bununla birlikte Başkanlıkça 2019 yılında yapılan açılımla örgün öğretimdeki öğrencilerin, çalışmamızın asıl konusu olan hafta sonlarındaki Kur'ân kurslarına katılım sağladığı müşahade edilmektedir. Örneğin 2020-2021 eğitim-öğretim döneminde "Kur'ân Öğretimi Hafta Sonu İhtiyaç Odaklı Kur'ân Kursu" 489 kursta, 6.180 kadın ve 562 erkek olmak üzere toplam 6.742 öğrencinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu kurslarda 396 kadrolu, 37 sözleşmeli ve 117 de geçici, toplamda 550 öğretici görev yapmıştır. 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde ise 1009 ihtiyaç odaklı düzenlenen Kur'ân kursu; 15.525'i kadın ve 3.225'i erkek, toplamda 18.340 öğrencinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki kurslarda 685 kadrolu, 92 sözleşmeli ve 378 geçici, toplamda 1155 öğretici görev yapmıştır.²⁴ Her ne kadar bir sonraki yılda öğrencilerin hafta sonu Kur'ân kursuna katılımlarında artış gözlemlenmekte ise de bunda pandemi döneminden normale geçişin etkisi olduğu unutulmamalıdır. Nitekim örgün öğretimdeki öğrencilerin yaz Kur'ân kursuna katılım sayısı 2021 yılında 1.906.615 iken 2022 yılında 2.461.288'e yükselmesi bu görüşü desteklemektedir.

1.1.3. 4-6 Yaş Grubu Kur'ân Kursları

DİB tarafından 2013/2014 eğitim-öğretim döneminde eylül ayı itibarıyla 48 ayı tamamlayan ve 72 ayı doldurmayan çocuklara yönelik "4-6 Yaş Grubu Kur'ân Kursları" açılmıştır. DİB bu kurslarda, bireyin okul öncesi elde ettiği kazanımların, kişinin daha sonraki yaşamına katkısını dikkate alarak eğitim vermektedir. Bu amaçla söz konusu gruba yönelik olarak, değerler eğitimi kazandırma hedefli program ve materyal geliştirilerek hizmet sunulmaktadır.²⁵ 4-6 yaş grubunda 2020-2021 eğitim-öğretim döneminde 4.437 Kur'ân kursu açılmış ve buralarda 53.388'i kız ve 51.981'i erkek, toplam 105.369 çocuk eğitim almıştır. Bu kurslarda kadrolu 7.192, geçici statüde 1.270 kişi olmak üzere toplam 8.441 öğretici görev yapmıştır.²⁶

1.1.4. Yaz Kur'ân Kursları

Türkiye'de okulların tatil olduğu dönemlerde "Kur'ân-ı Kerim ile meâlini öğrenmek, dinî bilgileri geliştirmek, dinî içerikli sosyal ve kültürel etkinliklerden faydalanmak amacıyla talep eden kişilere haftada beş günü ve iki ayı aşmamak kaydıyla"²⁷ yaz aylarında Kur'ân kursu düzenlenmektedir. Bu kursta 5 saat Kur'ân-ı Kerim, 10 saat dinî bilgiler olmak üzere haftada 15 saat ve toplamda 120 kredilik eğitim verilmektedir. Ayrıca alandan gelen talep ve

²¹ Ahmet Koç, "Din Hizmetleri ve Din Eğitiminde Türkiye Tecrübesi", *Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi* (İzmir: DİB Yayınları, 2020), 137.

²² Program ve içeriği hakkında bk. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "İhtiyaç Odaklı Kur'ân Kursları Öğretim Programı", 2019.

²³ DİB, *2021 Faaliyet Raporu*, 110.

²⁴ Bu bilgiler, talebimiz üzere DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanlığının 16.11.2022 tarihli mailimize verdiği cevaba binaen nakledilmiştir.

²⁵ Zeynep Yüksel, "Diyanet Cim Dergisi'nin 4-6 Yaş Öğretim Programındaki Değerler Açısından İncelenmesi", *Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 1/1 (Aralık 2021), 295.

²⁶ DİB, *2021 Faaliyet Raporu*, 110.

²⁷ DİB Kur'an Kursları Yönetmeliği, md. 25.

yapılan araştırmalar doğrultusunda söz konusu programın 7-12 yaş arasına hitap ettiği, bu nedenle 13 yaş ve üzeri gençlere yönelik olarak da 2022 yılında “Gençliğe Yönelik Yaz Kur’ân Kursları Öğretim Programı” hazırlanmıştır.²⁸ Yine sportif ve kültürel faaliyetleri de içeren yatılı yaz Kur’ân kursları da müftülüklerde açılabilir. Ülkemizde 2021 yılında yaz Kur’ân kurslarında; 68.000’i cami ve 13.000’i de Kur’ân kursu olmak üzere 1.032.615 erkek, 874.000 kız -toplamda 1.906.615- öğrenci eğitim almıştır.²⁹ Bu kurslara katılımın pandeminin olmadığı yıllarda daha fazla olduğu göz ardı edilmemelidir. Çocukların ve gençlerin yaz tatillerinde Kur’ân ve dinî bilgiler öğrenerek zamanlarını verimli geçirdiği, birçok kişinin dinî eğitimle ilk tanıştığı bu ortamı ömür boyu unutmadığı, daha sonraki zamanlarda da ibadetlerini buradaki bilgilerle yerine getirdiği bir kurs olması yönüyle de yaz Kur’ân kursları önemlidir.

1.2. Camilerde Kur’ân Eğitim-Öğretimi

DİB, Kur’ân kursu olmayan yerler ile kurs bulunup ihtiyacı karşılayamaması halinde eğitim-öğretim açısından fiziki şartları müsait olan camiler ya da müftülüklerin uygun göreceği mekânlarda, talep edilmesi durumunda Kur’ân-ı Kerim ve meâli ile dini bilgiler öğrenmek isteyenlere yönelik kurslar düzenleyebilmektedir.³⁰ DİB bu çerçevede 2010 yılından itibaren yetişkin erkeklere yönelik “Camilerde Kur’ân Öğretimi” programını hazırlayarak uygulamaya başlamıştır. Camilerde Kur’ân öğretimi; yaz Kur’ân kursları, cami dersleri ve camilerde hafta sonu Kur’ân eğitimi şeklindeki öğretim faaliyetiyle gerçekleştirilmektedir.

1.2.1. Camilerde Kur’ân Öğretimi Programı

Camilerde Kur’ân öğretimi programında; on beş kişinin müracaat etmesi halinde imam hatip, müezzin kayyım ve öğreticiler tarafından haftada üç gün ve günde iki saat dersler işlenmektedir.³¹ Bu programdaki ders saati toplamda 100 saatle sınırlı tutulmaktadır. Bu programın amacı yaş grubuna, eğitim seviyesine vb. bakılmaksızın Kur’ân-ı Kerim ve dinî bilgiler dersini örgün eğitimde alamamış ya da bu konuda eksikliği olan kişilere söz konusu eğitimin cami merkezli olarak sunulmasıdır. Bu program sadece erkek vatandaşlara yöneliktir. Çünkü kadınlara yönelik ihtiyaç odaklı Kur’ân kurslarında bu eğitim zaten verilmektedir.

Camilerde Kur’ân öğretimi programına katılan kişilerce Kur’ân-ı Kerim’i doğru bir şekilde yüzüne okuma, namaz kılariken okunan dua ve sûreleri doğru bir şekilde okuma becerileri elde ettikleri; dinî bilgilerini geliştirdikleri ifade edilmektedir. Ayrıca söz konusu derslere katılımı birlikte cemaatle namaz kılma alışkanlığı, sosyal ve kültürel faaliyetlere katılım gibi güzel hasletler edindikleri gözlemlenmektedir.³²

1.2.2. Camilerde Yaz Kur’ân Kursları

DİB, kanunla kendisine verilen toplumu din konusunda aydınlatma, ibadet mekânı olan camileri yönetme vazifesi ile buralarda Kur’ân-ı Kerim ve dinî bilgiler eğitimi vermektedir. Yaz Kur’ân kursları; genel olarak erkek öğrenciler için camilerde, kız öğrenciler için de kadınlara yönelik kurslarda yapılmaktadır. Ancak kız Kur’ân kursu binalarının bulunmaması ya da yeterli olmaması durumunda kız öğrencilere yönelik yaz Kur’ân kursları camilerde yapılmaktadır. Camilerde düzenlenen söz konusu kurslarda imamlar ve müezzinler eğitim vermektedir. Bu kurslarda Kur’ân-ı Kerim, itikad, ibadet, siyer ile ahlak derslerinin yanı sıra milli manevi değerler eğitimi verilmeye çalışılmaktadır.

²⁸ Geniş bilgi için bk. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *Gençliğe Yönelik Yaz Kur’ân Kursları Öğretim Programı* (Ankara, 2022).

²⁹ DİB, *2021 Faaliyet Raporu*, 110.

³⁰ Bk. DİB Kur’ân Kursları Yönetmeliği, md. 26.

³¹ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’ân Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi (DİB Kur’ân Kursları Yönergesi) (ts.), md. 58.

³² Bk. Gençler, *Öğreticilerin ve Kursiyerlerin Bakış Açısı ile Camilerde Kur’ân Öğretimi Programı*, 74-78, 140-142.

1.2.3. Cami Dersleri

DİB tarafından cami dersleri adı altında yapılan bu faaliyette yaş sınırı aranmamakla birlikte söz konusu program daha çok yetişkinlere yönelik çalışmalar şeklinde olmaktadır. Müftülükler, camilerde vakit namazları öncesi ya da sonrasında görevlilerce Kur'ân ve dinî bilgiler eğitimi vermek amacıyla programlar düzenlemektedir. DİB tarafından "Cami Dersleri Programı" adı altında Türkiye genelinde 47.920 camide, vakit namazları öncesi ya da sonrasında Kur'ân öğretimi ve meâli, tefsir, hadis, ilmihal, siyer dersi verilmektedir.³³ Cami cemaati bu dersler aracılığıyla dinî bilgiler öğrenmekte, eksikliklerini telafi etme imkânı elde etmektedir. Aynı zamanda bilmediği, anlayamadığı konuları sorup öğrenme fırsatı yakalamaktadır.

1.2.4. Camilerde Hafta Sonu Kur'ân Kursları

DİB, yaygın din eğitimi kapsamında yaz Kur'ân kurslarına katılan öğrencilerin yıl içerisinde de örgün eğitimle birlikte Kur'ân-ı Kerim ve dinî bilgilerini geliştirebilmeleri, okul dışındaki zamanlarını daha verimli geçirebilmeleri, cami, Kur'ân kursları ile irtibatlarını artırmaları amacıyla 2019 yılında "Camilerde Kur'ân Öğretimi Hafta Sonu Kur'ân Kursları Öğretim Programı"³⁴ hazırlamıştır. Bu programla cumartesi ve pazar günleri günlük iki kredi olmak üzere her biri on iki hafta süreli Kur'ân-ı Kerim 1 ve 2 ile Temel Dini Bilgiler 1 ve 2 dersleri yer almaktadır. Kur'ân-ı Kerim 1, öğrencilerin durumlarına göre "Elif-Bâ" ve "Yüzüne" olmak üzere iki grup şeklinde tasarlanmıştır. Temel Dini Bilgiler dersi ise her bir dönemde 4 saat itikad, 12 saat ibadet ve 4 saat da ahlak dersinden oluşmaktadır. Sınıfların planlanıp oluşturulmasında ise öğrencilerin eğitim ve yaş seviyelerinin göz önünde bulundurulması istenmiştir. Öğrencilerin namaz vakitlerinde cemaate katılımlarının teşvik edilmesi; onlara ezan, kâmet gibi uygulamalar yaptırılması tavsiye edilmiştir. Ayrıca Başkanlıkça organize edilen sabah namazı ile gençlik buluşması faaliyetlerine öğrencilerin katılımlarının sağlanması talep edilmiştir.

DİB yetkililerinin yaz Kur'ân kurslarına katılan yaklaşık üç milyon civarındaki örgün öğretimdeki öğrencinin, 2019 yılından itibaren hafta sonlarındaki Kur'ân kurslarına katılımını sağlamak üzere hazırlamış olduğu söz konusu program, bu konuda önemli bir adımı oluşturmaktadır. Bu adımla birlikte 2019-2020 eğitim-öğretim döneminde "Camilerde Kur'ân Öğretimi Hafta Sonu Kur'ân Kursu" 1.394 camide, 17.821 erkek öğrencinin katılımıyla başlamıştır. Bu program Covid 19'un yoğun yaşandığı 2020-2021 eğitim-öğretim döneminde 16 camide, 140 erkek öğrencinin katılımıyla gerçekleşmiştir. 2020-2021 eğitim-öğretim döneminde ise 2.111 camide söz konusu kursa 33.358 erkek öğrenci katılım sağlamıştır.³⁵ Burada verilen rakamlar, örgün eğitime devam eden öğrencilerden hafta sonu camilerde düzenlenen Kur'ân kursuna katılan erkek öğrencilere aittir. Yukarıda ihtiyaç odaklı Kur'ân kurslarına hafta sonu kursa giden öğrencilerle birlikte 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde 15.525'i kadın ve 36.583'ü erkek olmak üzere toplamda 52.108 öğrenci devam etmiştir. Bu durum, aynı dönemde yaz Kur'ân kursuna katılan örgün eğitimdeki 2.461.288 öğrenci sayısı ile kıyaslandığında %2,1 oranına tekabül etmektedir. Diğer bir ifadeyle yaz Kur'ân kursuna giden öğrencilerin sadece yüzde ikisinin, öğrendiği Kur'ân-ı Kerim ve dini bilgileri unutmamak veya daha da ilerletmek amacıyla hafta sonu Kur'ân kursuna devam ettiği anlaşılmaktadır.

³³ DİB, 2021 Faaliyet Raporu, 79.

³⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), *Camilerde Kur'an Öğretimi Hafta Sonu Kur'an Kursları Programı* (Ankara, 2019), 5.

³⁵ Bu bilgiler, talebimiz üzere DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanlığının 16.11.2022 tarihli mailimize verdiği cevaba binaen nakledilmiştir.

2. DİYANET İŞLERİ TÜRK İSLAM BİRLİĞİ'NİN (DİTİB) KUR'ÂN ÖĞRETİM FAALİYETLERİ

Sanayileşmeyle birlikte İkinci Dünya Savaşının ardından işgücüne ihtiyaç duyulmuş ve başta Almanya olmak üzere Avrupa devletleri Türkiye'nin yanı sıra birçok ülkeden işçi davet etmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren Almanya'ya çalışmaya giden vatandaşlarımız 1973 yılından itibaren ailelerini de bu ülkeye götürmek durumunda kalmışlardır. Kendi dillerini, dinlerini ve kültürlerini korumak amacıyla yaşadıkları yerlerde binalar kiralamak veya satın almak suretiyle camiler yapmışlardır.³⁶ Almanya'da vatandaşlarımızca ilk cami 1967 yılında Hannover/Braunschweig'de açılmış ve ardından diğer eyaletlerin şehirlerinde de birçok cami ibadete hazır hale getirilmiştir. DİB de 1979 yılında maaşları dernek tarafından ödenen altı ay süreli din görevlisi göndererek³⁷ buralarda din hizmeti ve Kur'ân öğretimi gerçekleştirmiştir. Bu cami ve dernekler; dini, sosyal, kültürel ve sportif alanlardaki hizmetleri Almanya genelinde koordine etmek amacıyla 05.07.1984 yılında üst kuruluş olarak DİTİB çatısı altında bir araya gelmişlerdir. Halen bu ülkede DİTİB'e bağlı 960 dernek olup bu birlik, Almanya'daki Müslümanların %70'i tarafından benimsenen bir üst sivil toplum kurumu olarak hizmet vermektedir.³⁸ DİTİB; "Almanya genelinde Müslümanlar için camiler açarak eğitim ve ilmi faaliyetler ile dini çalışmalarını desteklemekte ve bu faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Bu kurum, vatandaşlarımıza cenaze işlemleri, hac ve umre organizasyonu hizmetiyle yardımcı olmaktadır. Dinî konularda fetva hizmeti sunmakta, çatısı altında yer alan derneklerin dinî-sosyal-kültürel çalışmalarını koordine ederek hizmet içi eğitimlerini gerçekleştirmekte ve onlara sosyal danışmanlık hizmeti vermektedir. Ayrıca cemaatin kendi öz kültürünü muhafaza etmesine yönelik olarak çeşitli etkinlikler düzenlemekte; bu amaçla kadın kollarının çalışmalarını, gençlerin sportif faaliyetlerini desteklemektedir. Yine yaşlılar ile muhtaç kimselere yardım etmek, doğal felaketsizlere maruz kalanlara yardımda bulunmak, aynı dine ve kültüre bağlı insanların hoşgörüsü içerisinde bir arada yaşamalarına katkıda bulunmak, diğer din mensuplarıyla iyi ilişkiler içerisinde olmak, uyum ile ilgili problemlerinde yardımcı olarak dil öğrenmelerine destek olmak" gibi amaç ve hedeflerle hizmet sunmaktadır.³⁹ Bu kuruluşun dinî, ilmî, sosyal ve kültürel alanlarda gerçekleştirdiği bu hizmetler, insan hayatının doğumdan ölüme kadar olan safhalarının tamamını kapsadığı görülmektedir.⁴⁰ Ancak araştırmamız, DİTİB'in camilerde hafta sonu Kur'ân öğretimi boyutuyla sınırlı tutulacaktır. Camilerdeki Kur'ân öğretiminin ilk basamağı da "Kindermosches" adlı anaokuluyla başladığı için bu faaliyete de kısaca değinilecektir.

2.1. Okul Öncesi Kur'ân Öğretimi

Almanya'da okul öncesi eğitim (Kindergarten) yaygın olup bunların büyük bir kısmı kiliselere bağlı olarak hizmet vermektedir. 2021 yılı itibarıyla Almanya'da 58.500 kreş olup bunların 39.200'ü özel, 19.300'ü ise kamuya aittir. Kamu ve özel kreşlerin yaklaşık üçte biri - 9.413'ü Katolik (Caritas), 9.228'i Protestan (Diaconia)⁴¹- kiliseler tarafından yönetilmektedir.⁴² Bu durum Müslüman Türk toplumunu arayışa sevk etmiş ve 2013 yılında DİTİB aracılığıyla "Kindermosches" adı altında 4-6 yaş grubu için iki dilli bir eğitim programı çalışmaları başlatılmıştır. 2018 yılında program çalışmaları tamamlanarak okul öncesi için

³⁶ Doğan, "Avrupa'da Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları (Almanya Örneği)", 391-392.

³⁷ Yılmaz, "Almanya'da DİTİB Camilerinde Hafta Sonu Uygulanan Kur'an Kurslarının Kısa Bir Analizi (Hamburg Örneği)", 125.

³⁸ Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), *Türkisch Islamische Union der Anstalt für Religion e.V.* (Erişim 17 Eylül 2022).

³⁹ "Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB)", *Amaç ve Hedefler* (Erişim 20 Eylül 2022).

⁴⁰ DİTİB'in din eğitimi hakkındaki çalışmaları için bk. Emre Şimşek, "Almanya'daki Müslüman Topluma Katkıları Bağlamında DİTİB'in Din Eğitimine Yönelik Faaliyetleri", *Eskiyeni* 39 (Eylül 2019), 259-282.

⁴¹ "Kinder/Kindertagesstätten kirchlicher Träger 2021", *Statista* (Erişim 21 Eylül 2022).

⁴² "Kitas in Deutschland 2021", *Statista* (Erişim 21 Eylül 2022).

DİTİB Çocuk Camii “KiMo” adıyla uygulama hayata geçirilmiştir.⁴³ Bu programın amacı, Müslüman-Türk çocukların erken yaştaki din eğitimlerinin desteklenmesidir.⁴⁴

Almanya'daki okul öncesi uygulamadan bir diğeri de Hristiyanlar için okula başlarken kilisede program düzenlenmesidir. DİTİB bu programı göz önünde bulundurarak okula başlayan vatandaşlarımızın çocukları için “Bed-i Besmele” programı adı altında bir çalışmayı Osmanlı geleneğimizdeki âmin alaylarından⁴⁵ esinlenerek hayata geçirmiştir.⁴⁶ DİTİB'in Kur'ân eğitim-öğretiminin ilk basamağını sağlam temellere oturtmak amacıyla yapmış olduğu bu çalışma, vatandaşlarımızın Almanya'daki Müslüman-Türk kimliğinin muhafazasına katkıda bulunmaktadır.

2.2. Hafta Sonu Kur'ân-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları

DİB, 1992 yılından itibaren hazırlamış olduğu yönetmelik doğrultusunda Almanya ve diğer ülkelerdeki vatandaşlarımıza Kur'ân ve dini bilgiler eğitim-öğretim hizmeti vermektedir. Bu yönetmelik gereği “Kur'ân-ı Kerim'in usulüne uygun bir şekilde yüzüne okunmasını öğretmek, müfredatta belirtilen namaz dua ve sûreler ile bunların anlamını öğretmek, isteyenlere hafızlık yaptırmak, inanç, ibadet ve ahlak esasları, Hz. Peygamber'in hayatı ve örnek ahlakı ile milli ve kültürel konularda bilgi verilmesi”⁴⁷ şeklinde ilgili müşavirlik ve ataşeliklerce belirlenen program ve müfredat doğrultusunda eğitim verilmektedir. Söz konusu programın içeriği incelendiğinde; Kur'ân, dinî bilgiler öğretimi ile çocukların/gençlerin milli ve manevi değerlerine bağlı birer birey olarak kişilik ve kimliklerini muhafaza etmelerini amaçladığı görülmektedir. Bu faaliyetleri gerçekleştirmek için DİB birçok ülkeye müşavir, atâşe ve din görevlisi görevlendirmektedir.

DİTİB, Almanya'da ilk ve orta öğrenimde okuyan Müslüman çocuklara yönelik Kur'ân ve dini bilgiler eğitimini her yıl eyaletlerdeki eğitim-öğretim takvimini dikkate alarak uygulama esasları şeklinde planlayıp uygulamaktadır. Her eyalette oluşturulan dini danışma kurulu aracılığıyla eğitim, sınav ve yarışmalar organize edilmektedir. Camiler ile dernekçe belirlenen fiziki şartları uygun mekânlarda yeterli araç-gereç ve donanımına sahip sınıf ortamında eğitim-öğretim faaliyeti icra edilmektedir. Öğrenciler, kayıtları yapıldıktan sonra en fazla 20 kişilik sınıflara 7-9, 10-12, 13-15 yaş grubuna göre yerleştirilmektedir. Bu kurslarda DİTİB tarafından belirlenen program; din görevlileri, dernek yetkilileri ve veli kolları tarafından koordineli bir şekilde uyum içerisinde gerçekleştirilmektedir. Bu amaçla eğitim-öğretim yılı başı ile her bir dönem sonunda ilgililerin katılımıyla veli toplantısı düzenlenmektedir. Kurslardan asıl sorumlu öğreticiler, Türkiye'den gelen din görevlileri olmakla birlikte ihtiyaç duyulması halinde fahri öğretici belgesine sahip kişiler de ücret karşılığında görevlendirilebilmektedir. Söz konusu kurslarda eğitim-öğretim, okulların açıldığı hafta sonundan başlayıp okulların tatil olduğu hafta sonuna kadar devam etmektedir.⁴⁸

2.2.1. Hafta Sonu Kur'ân-ı Kerim ve Dinî Bilgiler Kursları Ders Programı ve Müfredatı

DİTİB'e bağlı cami ve derneklere “Kur'ân-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları” okul dönemlerinde, hafta sonlarında günlük beş ders saati olarak yapılmaktadır. Ayrıca Almanya'daki okullarda yaz tatilinin dışında Herbst, Noel, Paskalya gibi ara tatiller olmakta, bu dönemlerde ise salı, çarşamba, perşembe ile cuma günleri dörder ders saati -ramazan

⁴³ “DİTİB-Kindermoschee Uygulama Esasları 2021-2022”, *DİTİB-Akademie* (blog), 13 Ağustos 2021.

⁴⁴ “DİTİB-Kindermoschee Uygulama Esasları 2021-2022”, 1-5.

⁴⁵ Bk. Mustafa Öcal, “Âmin Alayı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/3/63.

⁴⁶ Bk. DİTİB, *Bed-i Besmele Rehberi* (Köln: DİTİB-ZSU GmbH, 2016), 1-16.

⁴⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Teşkilatı Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları Yönergesi (DİB Yurtdışı Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları Yönergesi), (31 Aralık 1992), md. 6.

⁴⁸ “Kur'an-ı Kerim ve Temel Dini Bilgiler Kursları Uygulama Esasları 2021-2022”, *DİTİB-Akademie* (blog), 04 Ağustos 2020.

ayında da aynı şekilde programa ara vermeden ve bu aya özel etkinliklerle- eğitim-öğretim devam etmektedir. Kur'ân-ı Kerim derslerinde DİTİB tarafından hazırlanmış Almanca ve Türkçe "Kur'ân Öğreniyorum", "Ezber Kitabı" ile DİB onaylı Mushaflar takip edilmektedir. Dini bilgiler dersinde, yukarıdaki yaş gruplarına göre sırası ile "Camiye Gidiyorum 1-2-3"⁴⁹ kitapları esas alınmaktadır. Ayrıca bu öğrencilere okuma saati dersinde Türkçe dillerini geliştirmeleri amacıyla sınıf ortamında "Diyaret Çocuk Dergisi" okutulmaktadır. Uygulama dersi adı altında da öğrencilerin vakit namazına katılımları sağlanmaktadır. Dönem sonlarında öğrencilere DİTİB tarafından hazırlanan karne, ayrıca müfredattaki konuları tamamlayan öğrencilere de "Kurs Bitirme Belgesi" verilmektedir. Bu çalışmalarla birlikte öğrencilerin bireysel özellikleri de dikkate alınarak onların dini kimliklerinin oluşması için değişik faaliyetler yapılmakta, dernekler/cemiyetler arasında çeşitli yarışmalar tertip edilmektedir. Yine öğrencilerin gelecekte din hizmetleri alanında istihdam edilebilmeleri amacıyla uluslararası ilahiyat programlarına hazırlanmalarına yardımcı olunmaktadır.⁵⁰

3. YENİ BİR BAKIŞ AÇISIYLA TÜRKİYE'DE CAMİLERDE HAFTA SONU KUR'ÂN ÖĞRETİMİ

Günümüz gençliğinin dijital ortamlardaki gezintileri sırasında dinî ve milli değerlerimizden uzak mecraların akıntısına kapılıp dejenere olmaması için resmî kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşların bazı tedbirler alması gerekir. Bunun da en önemli yolu İslam'ın ilk dönemlerinde olduğu gibi hayatın her safhasında içerisinde caminin de yer aldığı bir medeniyetin inşası ve ardından da alanda yapılacak uygulamalara yer vermek olmalıdır. Böylece yaratılış gayesini bilen, dünya ve ahiret mutluluğunun nasıl elde edileceğini kavrayan, ahlaki meziyetleri içselleştiren, din ve bilimin aydınlığında yaşam sürdürebilen bir nesil yetiştirmiş oluruz. Bu amaçla çocuklara/gençlere dinî eğitim vermekle birlikte bunun uygulamasını cami ve çevresinde yapacak ortam ve imkânları hazırlamak gerekir.

Çocuklarımıza ve gençlerimize cami merkezli din eğitimi vermemiz birçok açıdan önemlidir. Cami ile uyumlu din eğitimi, ortak amaçlar etrafında birlikte hareket edebilme yeteneğini kişide geliştirir. Cami çevresinde alınan din eğitimi, kişinin sosyalleşmesine olumlu katkı sağlar. Burada cemaatle kılınan namazlar vesilesiyle çocuklar, birlikte yaşama alışkanlığı kazanır ve böylece onların hayata hazırlanması da kolaylaşmış olur.⁵¹ Zira cami ortamında her kesimden insan, farklılıklarını bir kenara bırakarak ortak bir paydada buluşmak suretiyle kardeşlik duygusu içinde yan yana aynı safta yer alır.

Cami merkezli verilen Kur'ân-ı Kerim ve dinî bilgiler eğitimi öğrencilerde dinî duygunun gelişiminde katkı sağlamaktadır. Zira öğretim mekânı, öğrencide öğrenme motivasyonunun artmasına, öğrenme amacının benimsenmesine ve desteklenmesine katkıda bulunmaktadır. Yaz Kur'ân kurslarına yoğun bir ilginin olmasında camilerin bu özelliğinin yanı sıra velilerin, çocuklarının Kur'ân-ı Kerim ve dinî bilgileri sağlam ve doğru kaynaktan öğrenmesini istemelerinin de önemli rolü vardır.⁵²

Camilerde Kur'ân eğitimi ile çocuklarımız için iyi bir manevi gelecek amaçlanmaktadır. Bu amacı, Hz. Peygamber'den itibaren oluşturulan medeniyetlerin inşasının cami merkezli oluşunda gözlemlemekteyiz. Aynı şekilde Selçuklu ve Osmanlı'nın cihan devleti olma dönemlerinde onların cami, mektep ve medrese kurumlarını iç içe inşa ettiğini müşahade etmekteyiz. Bu medeniyet anlayışının günümüzde Türkiye'den binlerce kilometre uzaklıktaki Almanya'da DİTİB aracılığıyla sürdürüldüğü ve buradaki çocukların, gençlerin Kur'ân-ı Kerim ve dinî bilgiler eğitimi almak için söz konusu camilere düzenli bir şekilde devam ettiklerini ortaya koyan ilgili çalışmalarda görmekteyiz. Bu çalışmalardan biri

⁴⁹ Bk. "Camiye Gidiyorum Online Version", *DİTİB-Akademie* (blog), 25 Ekim 2021.

⁵⁰ "Kur'an-ı Kerim ve Temel Dini Bilgiler Kursları Uygulama Esasları 2021-2022".

⁵¹ Keyifli, "Yaz Kur'an Kurslarında Eğitim ve Öğretim", 369.

⁵² Keyifli, "Yaz Kur'an Kurslarında Eğitim ve Öğretim", 365-366.

de Yerkazan'ın Almanya'da 13 ataşelikte DİTİB'e bağı camilerde 2205 öğrencinin katılımıyla yapmış olduğı araştırmadır.

Yerkazan'ın çalışmasında DİTİB bünyesindeki camilere öğrenciler; söz konusu derslere %64,22 düzenli, %30,93 ara sıra aksatan ve yaklaşık %4 oranında da düzensiz katılım sağladıklarını ifade etmişlerdir.⁵³ İlgili araştırmada Almanya genelinde DİTİB'e bağı camilerde öğrencilerin söz konusu camilere 6-10 yaş arası %26,89; 11-15 yaş arası %61,90 ve 16-26 yaş aralığında ise %11,20 şeklinde katılım sağladıkları görülmektedir. Burada düzenlenen Kur'ân öğretim ve dini bilgiler kurslarına bir öğrenci ortalama olarak dört,⁵⁴ ila beş yıl kadar devam etmektedir.⁵⁵ Görüldüğü üzere bu ülkede camiler aracılığıyla Kur'ân öğretim kurslarına gençler, yetişkin erkek ve kadınlar iştirak etmekle birlikte daha çok 7-14 yaş grubu çocuklar katılım sağlamaktadır. Recai Doğan da bu kursları camilerimizde yaz döneminde çocuklara yönelik açılan "Yaz Kur'ân Kursları"na benzetmektedir.⁵⁶ Ülkemizdeki yaz Kur'ân kurslarına katılan öğrenciler de bu yaş aralığındaki öğrencilerden oluşmakta ve bunlar aynı zamanda örgün eğitime devam etmekte olup yaz döneminde Kur'ân eğitimi aldıktan yaklaşık 9 ay gibi aradan sonra tekrar bu kurslara geldiklerinde öğrencilerinin birçoğunu unutmaktadır. Bu problemin çözümü için örgün eğitime devam eden öğrencilerin hafta sonlarında söz konusu eğitimleri devam ettirmeleri önemlidir. Bunun için de yeni bir anlayışla program-müfredat ve materyal geliştirme, eğitim yapılacak mekânların fiziki durumunu iyileştirme, öğrenci-veli-öğretici ve dernek iş birliğinin etkin hale getirilmesi, eğitimcilerin yeterliliği ve eğitimi konularında aşağıdaki çalışmaların yapılması önem arz etmektedir.

3.1. Hafta Sonu Kur'ân Öğretimi Programı-Müfredat ve Materyal

Türkiye'de öğrencilerin çok az bir kısmı yaz döneminde öğrendikleri bilgileri daha sonraki yılda geliştirerek devam edebilmektedir.⁵⁷ Hâlbuki Kur'ân öğretimi bir yönüyle okuma yazma öğretimi olduğu için bu eğitimde süreklilik esastır.⁵⁸ Bu durum göz önünde bulundurularak alanın uzmanlarıyla toplantılar düzenlenmeli ve yeni bir program hazırlanmalıdır. Görsel-işitsel yönü ön planda olan kitap ve materyal çalışması yapılmalıdır. Öğrencilerin yaş ve eğitim seviyeleri göz önünde bulundurularak hazırlanan kitapların eğlendirirken öğretici olması esas olmalıdır. DİTİB örneğinde olduğu gibi bölgesel şartlar göz önünde bulundurularak müfredatın hazırlanması önemlidir.

Yerkazan'ın Almanya geneli DİTİB araştırmasında cami derslerindeki eğitimci-öğretici materyalin yeterliliği sorusuna öğrenciler yüzde doksan civarında olumlu cevap vermişlerdir.⁵⁹ Bu memnuniyet düzeyinin oluşmasında içeriği yaş gruplarına göre belirlenmiş, eğlenerek öğretme özelliği taşıyan ve etkinlikleri de kapsayan "Camiye Gidiyorum 1-2-3" setlerinin hazırlanarak öğrencilere dönem başında verilmesi etkili olmaktadır. Bu kitaplarda "Müslümanın bilmesi gereken inanç, ibadet, ahlak esasları, örnek davranışlar, güzel ve yararlı bilgiler; İslam dininin temel konularını düşünüp anlayarak ve severek yaşama geçirme hedefi; Hz. Muhammed'in (sas) hayatından kesitler; merak edici konu ve olaylar; bölüm sonlarında öğrencilerin tercih edebileceği proje çalışmaları, eğitimci ve eğlendirici ödev ve etkinliklerle öğrenci merkezli bir anlayış çerçevesinde" konu ve içerikler yer almaktadır. Ayrıca aynı kitapların öğreticiler için hazırlanmış versiyonu da bulunmaktadır.

⁵³ Yerkazan, "Öğrencilerin Gözüyle Almanya'da Cami Dersleri", 179.

⁵⁴ Yerkazan, "Öğrencilerin Gözüyle Almanya'da Cami Dersleri", 178-179.

⁵⁵ Yılmaz, "Almanya'da DİTİB Camilerinde Hafta Sonu Uygulanan Kur'an Kurslarının Kısa Bir Analizi (Hamburg Örneği)", 133134.

⁵⁶ Doğan, "Avrupa'da Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları (Almanya Örneği)", 393.

⁵⁷ Demir, *Yaz Kur'ân Kurslarında Kur'ân Öğretimi*, 93115.

⁵⁸ Doğan, "Avrupa'da Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları (Almanya Örneği)", 404.

⁵⁹ Yerkazan, "Öğrencilerin Gözüyle Almanya'da Cami Dersleri", 188.

Türkiye’de uzun soluklu olacak hafta sonu Kur’ân-ı Kerim ve dinî bilgiler derslerinin program, müfredat ve materyallerinin hazırlanmasında asıl hedef kitle olan öğrenciler baz alınmalıdır. Bunun için yukarıda DİTİB örneğinde ve ülkemizde hazırlanmış olan Kur’ân kursları materyalleri dikkate alınarak muhatabı örgün öğretim öğrencilerinin yaş grubu olduğu yeni çalışmalar yapılmalıdır. Kur’ân-ı Kerim dışındaki dersler için konu merkezli olmayan, problem ve sorgulamayı esas alan, öğrenci merkezli öğretim program anlayışıyla hayatın her safhasında karşılaşılabilecek soru/sorunlar odaklı olmalıdır.⁶⁰ Günlük yaşamda karşılaşılan olay ve olgular üzerinde düşünerek bunlar arasında dinî tecrübe ile ilişki kurarak sonuca varma şeklinde bir öğretim modeli olmalıdır.⁶¹ Bireyin inanç, ibadet ve ahlaki yaşayışını düzenleyen, bilgileri içselleştiren, kendi iç dünyasına hitap edebilen okul dersleriyle de uyumlu birbirini tamamlayan yapıda bir program özelliği taşınmalıdır.

Dersler iki dönem olmak üzere sekiz ay olarak planlanmalıdır. Okul döneminde olduğu gibi birinci ve ikinci dönem şeklinde kur sistemiyle sürdürülmelidir. Kur sisteminin takip edilmesiyle de başka bir yere taşınan öğrenci kaldığı kurdan devam etme imkânına sahip olabilmelidir. Her kurun başında ve sonunda sınav yapılarak durumlarına göre katılım/başarı belgesi verilmelidir. Öğrencilerin kayıt devam/devamsızlık gibi durumları öğrenci-veli-öğretici iş birliği içerisinde takip edilmelidir.

Fem-i muhsin bir hocadan yüzüne okunacak ve ezberlenecek yerler dinlenerek çalışmalar yapılmalı, bu doğrultuda doğru bir okuyuş gerçekleştirilmelidir. Ezberlenen dua, ayet ve sureler mahreç ve sıfatlara riayet ederek okuyuşu sağlam en az üç kişiye dinletildikten sonra öğreticiye sunulmalıdır. Bunun için yardımcı elemanlardan istifade edilebilir. Ayrıca öğrencilerin çevrelerinden eksik veya yanlış bilgiler ile de gelebileceği göz önünde bulundurulmalı, acele etmeksizin, eğlenirken öğrenecekleri bir metot uygulanmalıdır.

3.2. Hafta Sonu Kur’ân Öğretimi Yapılacak Yerlerin Fiziki Şartları

DİB çeşitli nedenlerle Kur’ân kurslarına gidemeyen ya da bu hizmetlerden yararlanamayan vatandaşlar için uygun yerlerde müftülüklerce Kur’ân eğitim-öğretim kursu düzenleyebilmektedir.⁶² Ancak Kur’ân eğitim-öğretiminin yapıldığı mekânların öğrencilerin okul ortamından daha nezih ve ferah olması, çocukların hafta sonunda isteyerek ve severek bu kursa katılımında önemli etken olarak görülmelidir.

Yaldız’ın, Türkiye’de yaz Kur’ân kursunda kursun fiziki durumu hakkındaki beklentileriyle ilgili araştırma sorusuna öğrencilerin verdikleri cevaplarda sınıf ortamının kalabalık ve havasız olmasından rahatsızlık duyduklarını ifade ettikleri görülmektedir.⁶³ Yerkazan’ın DİTİB örneğindeki çalışmada ise camilerdeki sınıf ortamının ders işlemeye uygunluğu sorusuna öğrenciler yaklaşık %90 oranında olumlu cevap vermiştir. Yine bu çalışmada camide oyun oynayarak hoşça vakit geçirilebilecek ortamın bulunup bulunmadığı sorusuna öğrencilerin büyük çoğunluğunun olumlu yanıt verdiği görülmektedir.⁶⁴ Aynı şekilde söz konusu çalışmada çocuklara yönelik sosyal, kültürel etkinliklerin düzenlenip düzenlenmediği sorusuna öğrencilerin %90 oranında olumlu yanıt vermeleri⁶⁵ onların isteyerek, severek ve motive olarak camilerde din eğitimi almalarında sosyal ve kültürel etkinliklerin etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye’de yapılan camilerin birçoğu dernek veya vakıflarca inşaatına başlanıp tamamlanmasının ardından camiye görevli talebiyle birlikte müftülükler cami eksensli bu çalışmalara dâhil olabilmektedir. Bu nedenle camiler ile müstemilatı; çocuklar, gençler,

⁶⁰ Doğan, “Avrupa’da Kur’an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları (Almanya Örneği)”, 402-403.

⁶¹ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi* (Ankara: Yeni Çizgi Yayınları, 1995), 129.

⁶² DİB Kur’an Kursları Yönetmeliği, md. 12/3.

⁶³ Yaldız, *Öğrencilerin Yaz Kur’an Kurslarından Memnuniyet Düzeyi ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma (Sincan Örneği)*, 99-103-108.

⁶⁴ Yerkazan, “Öğrencilerin Gözüyle Almanya’da Cami Dersleri”, 181-182.

⁶⁵ Yerkazan, “Öğrencilerin Gözüyle Almanya’da Cami Dersleri”, 197.

kadınlar için her türlü dinî, sosyal, kültürel faaliyetin icra edilebileceği mekânlar olarak tasarlanamayıp daha çok namaz kılma mekânı olarak planlanmakta ve buna göre de inşa edilmektedir. Cami proje aşamasında bu hususlara dikkat edilerek dernek, vakıf ve hayır sahibi kişilere rehberlik yapılmalı, hazırlanacak örnek projeler kendilerine önerilmelidir.

Cami ve Kur'ân kursunda hafta sonu verilecek eğitime öğrencilerin katılımı için fiziki açıdan uygun derslikler oluşturulmalı ve bu derslikler hazırlanırken muhatap kitle olan çocukların görüşlerine de başvurulmalıdır. Yine onların ders dışı zamanlarda oyun oynayıp sosyal ve kültürel faaliyetlere katılabilecekleri alanlar tahsis edilmeli, böylece kendi aralarında eğlenirken öğrenmeleri ve sosyalleşmeleri de gerçekleştirilmelidir.

Çocukluk ve gençlik döneminde olan, hafta sonu Kur'ân öğretimine katılan öğrencilerin cami çevresinde gürültü ve hareketlilik gibi davranışlarından dolayı yaşlı cemaatin onları tecrit etmemeleri için gerekli önlemlerin alınması gerekebilir. Bu amaçla her iki grup arasında bir bağ oluşturularak birbirlerini anlamaları sağlanabilir.⁶⁶ Ayrıca çocukları camiye, Kur'ân ve din eğitimine alıştırmamanın öneminden bahsedilerek yaşlı cemaatin bu projeye destek vermeleri istenebilir.

3.3. Hafta Sonu Kur'ân Öğretiminde Öğrenci, Veli, Öğretici ve Dernek İş Birliği

DİTİB uygulamasında eğitim-öğretim yılı başında velilerle toplantılar yapılmakta, kadın ve erkek olmak üzere birer veli temsilcisi seçilmekte, dernek yönetiminden bir yetkilinin katılımıyla öğrenci, veli ve öğretici iletişimini sağlamak, aidat toplamak gibi konularda öğrencilere yardımcı olmak amacıyla "Cami Aile Birliği" kurulmaktadır. Ayrıca Almanya'da okul derslerine yardım amacıyla düzenlenen etüt merkezlerinde öğrencilerden alınan belirli ücretin onların disiplin ve ciddiyet içerisinde derslere katılımında etkili olduğu göz önünde bulundurularak cami aile birliklerince "Sınıf Kasası" oluşturularak cüzi bir aidat alınmaktadır. Alınan bu aidatlar; öğrencilere ödül vermek, kahvaltı yaptırmak, gezi düzenlemek, kurslara kırtasiye ve materyal temin etmek ve buralarda görev yapacak yardımcı eleman ücretlerini ödemek gibi amaçlarda kullanılmaktadır.⁶⁷

Türkiye'de yapılan alan araştırmalarında yaz Kur'ân kursuna katılan öğrencilerin %90 oranında Kur'ân-ı Kerim'i ve dinî bilgileri doğru bir şekilde öğrenmek amacıyla kendi istekleri doğrultusunda bu kursa katıldıkları gözlemlenmiştir.⁶⁸ Almanya'da DİTİB'e bağlı camilerde 2205 öğrenci ile yapılan çalışmada ise öğrencilerden -birden fazla şık işaretleyebilecekleri bu soruda- 1566'sı kendi isteğiyle, 1498'i anne/baba, 292'si dede/nine, 233'ü de arkadaş isteği ile söz konusu derslere katıldıklarını ifade etmişlerdir.⁶⁹ Her iki çalışmada da örgün eğitim dönemlerinde olan bu öğrencilerin büyük çoğunluğunun Kur'ân kurslarına kendi istekleriyle katılım sağlamaları, bu eğitimin verimliliği ve motivasyonu açısından önemlidir. Almanya'da öğrenci velilerinin de bu konuda etkili olmasının sebepleri arasında çocuğunun farklı kültür ortamında yetişmesi nedeniyle dinini, dilini muhafaza etme arzusu göz ardı edilmemelidir. Türkiye'de ise her gün beş vakit cami minarelerinden ezan sesinin yankılanması ve her yerleşim yerinde caminin olması, Müslüman bir toplumda yaşama gibi nedenlerle bu kaygı taşınmamaktadır. Ancak bu ortamda bulunmak öğrencilerin Kur'ân ve dini bilgi eğitimini yeterince alacağı anlamına gelmemelidir. Ülkemizde bu yaş grubundaki çocukların birçoğunun sanal âlemde farklı kültür ve dinden insanlarla karşılaştıkları da gözlemlenebilmektedir.

⁶⁶ Bu amaçla öğrencilerin yaşlılara selam verip onların hal-hatırlarını sormaları, yaşlı cemaatin de öğrencileri teşvik etmek amacıyla çocuklara çeşitli hediyeler almaları şeklindeki uygulamalarla aralarında bir bağ oluşturulabilir.

⁶⁷ Yılmaz, "Almanya'da DİTİB Camilerinde Hafta Sonu Uygulanan Kur'an Kurslarının Kısa Bir Analizi (Hamburg Örneği)", 135.

⁶⁸ Demir, *Velilerin Yaz Kur'an Kursları'ndan Beklentileri Üzerine Bir Araştırma (Antalya Örneği)*, 42-43, 74; Yıldız, *Öğrencilerin Yaz Kur'an Kurslarından Memnuniyet Düzeyi ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma (Sincan Örneği)*, 74, 76.

⁶⁹ Yerkazan, "Öğrencilerin Gözüyle Almanya'da Cami Dersleri", 180.

Hafta sonu verilecek Kur'ân-ı Kerim ve dinî bilgiler eğitimine öğrencilerin seveerek ve isteyerek aralıksız bir şekilde devam edebilmelerinde onlarla ilgili alınacak kararlarda öğrencilerin görüşlerinin alınması da etkili olmaktadır. Yerkazan, söz konusu çalışmasında öğrenciler kendileri ile ilgili kararlarda %90 oranında görüşlerinin alındığını ve bu durumun onlarda cami derslerinin içselleştirilip benimsenmesinde etkili olduğunu belirtmektedir.⁷⁰

Kurslara katılan öğrencilerin her birine ayrı ayrı olmak üzere kandil gibi önemli gün ve gecelerde düzenlenen programlarda Kur'ân-ı Kerim tilaveti, ilahi, ayet meâli, hadis, konuşma vb. görevler vererek onların ve yakınlarının bu programa katılımları sağlanabilir. Müezzinlik, imamlik gibi vazifeleri başarılı bir şekilde yapabilecek seviyeye gelen öğrencilere bu görevler yaptırılarak camiye ve cemaate bağlılıkları artırılabilir. Yine bu amaçla aileleriyle birlikte Çanakkale Şehitliği ve umre ziyaretleri gibi çeşitli organizasyonlar düzenlenebilir.

3.4. Hafta Sonu Kur'ân Öğretimi Yapacak Öğreticilerin Yeterliliği ve Eğitimi

DİB tarafından ihtiyaç ve talep olması durumunda hafta sonları ile mesai saatleri dışında da Kur'ân kursları düzenlenebilmektedir.⁷¹ Bu amaçla hafta sonlarında düzenlenecek kurslarda; kız öğrenciler için kız Kur'ân kurslarındaki öğretmenler, erkek öğrenciler içinse erkek Kur'ân kursu öğretmenleri görev yapabilir ve bu faaliyet, Kur'an kursları ile fiziki şartları müsait olan cami müstemilatındaki donanımlı sınıflarda gerçekleştirilebilir. Burada ders verecek öğretmenler, tashih-i hurûf ile formasyon eğitimi almış DİB veya MEB personeli arasından tercih edilmelidir. Söz konusu Kur'ân kurslarında görev alacak öğretmenlerin, hafta sonu ailelerine ayıracakları bu zaman diliminde yoğun çalışmalarını dikkate alınarak mümkün mertebe hafta içi ders yüklerinin az olabilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Zira öğretmenlerin bu kurslarda etkin bir şekilde çalışarak iyi performans gösterebilmesi, onların gönüllük esasına dayalı çalışmalarlarıyla da doğru orantılıdır. Ayrıca Şevki Aydın'ın da belirttiği gibi verimlilik ve performans etkinliği açısından DİB bünyesinde fakülte mezunu ve formasyon eğitimi almış olan kurs öğretmenlerine "öğretmen" unvanı ve haklarının verilmesi onların kendilerini yenileyip geliştirmelerinde etkili olabilir.⁷²

Programı uygulayacak imam hatip, müezzin kayyım ve öğretmenlerin eğitim-öğretim alanında yetkin ve donanımlı olması gerekir. Bu amaçla söz konusu kurslarda hedef kitlelerini tanıyan, kime, nerede, nasıl, ne kadar ve hangi yöntemlerle eğitim verebileceğini bilen öğretmenler seçilmeli ya da hizmet içi eğitimlerle yeterli sayıda öğretici yetiştirilmelidir.

Almanya'da DİTİB camilerindeki Kur'ân-ı Kerim ve dini bilgiler kursları, Türkiye'den gönderilen Kur'ân kursu öğreticisi, imam-hatip, müezzin kayyım, vaiz vb. statüdeki din görevlileri ve onlara yardımcı fahri öğretmenlerce yürütülmektedir. Bu görevliler orada bir taraftan cami hizmetlerini deruhte ederken diğer taraftan da eğitim hizmetlerini başarılı bir şekilde sürdürmektedir. Burada etkin ve verimli bir şekilde devam eden bu eğitim-öğretimde görevlilere sunulan maddi imkânların yanı sıra yurtdışı görev yerlerine giderken yapacakları görevlerle ilgili verilen milli ve manevi duyguların ön planda olduğu eğitim/seminerler de etkili olmaktadır. Türkiye'deki camilerde görev yapan din görevlilerinin bir kısmı gayretli çalışmalar içerisinde hizmet sürdürmektedir. Buna karşılık ülkemizdeki camilerde görev yapan bazı görevlilerin kendilerini daha çok camiye açma-kapama ve namaz kıldırma gibi dar bir hizmet alanıyla sınırlı gördükleri de söylenebilir. Bu anlayışın oluşmaması için din görevlilerinin topluma sunacakları hizmetlerden doğum, sünnet, asker uğurlama, nişan, düğün, hasta ziyareti, ölüm gibi durumlar ile Kur'ân-ı Kerim ve dini bilgiler eğitim-öğretimi, gençlere yönelik sosyal ve kültürel vb. faaliyetlerde neyin, nerede ve nasıl icra edilebileceği, ilgili yerlerde kendilerine tatbikat yaptırıldıktan sonra göreve başlatılması önem arz etmektedir. Bu amaçla din görevlisinin yapacağı hizmetler, yeni açılan Diyanet Akademisi çatısı altında din hizmeti sunacak personel henüz göreve başlatılmadan önceki süreçte

⁷⁰ Yerkazan, "Öğrencilerin Gözüyle Almanya'da Cami Dersleri", 198.

⁷¹ DİB Kur'an Kursları Yönetmeliği, md. 11/2.

⁷² Şevki Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu* (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 248.

verilecek olan eğitim kapsamı içerisinde, ilgili ortam ve mekânlarda uygulamalı olarak verilmelidir.

SONUÇ

İslam medeniyetinde yerleşim yerleri cami merkezli kurulmuştur. Bu camilerde bir taraftan namaz gibi ibadetler ifa edilirken diğer taraftan da dinî-millî eğitim birlikte sürdürülerek çok yönlü fonksiyon icra edilmiştir. Bu yönüyle camiler aynı zamanda sosyalleşmenin, kaynaşmanın, bir arada yaşamanın ve millî-manevî değerlerin muhafazasının teminatı olmuştur. Zira camilerde insanların dünya ve ahiret mutluluğunun teminatı olan Kur'ân-ı Kerim okunmakta, onun anlaşılması için çaba gösterilmektedir.

Hız. Peygamber döneminde Medine'de Mescid-i Nebevî'de kurumsallaşmış bir yapıya dönüşen Kur'ân öğretimi günümüzde de birçok ülkede cami merkezli olarak yürütülmektedir. Kur'ân öğretimi halen, Afrika'dan Balkanlara, Avrupa'dan Orta Asya'ya kadar okullarda, medreselerde, kurslarda ve camiler ile müstematında devam etmektedir. Aynı şekilde Almanya'da Kur'ân öğretimi, orada yaşayan vatandaşlarımızca kurulan DİTİB bünyesindeki camilerde ve çevresinde sürdürülmektedir. Böylece Almanya'da yaşayan vatandaşlarımızın çocukları, cami ortamında bir taraftan İslam dininin temel kaynağı Kur'ân-ı Kerim'i öğrenirken diğer taraftan millî ve manevî değerlerini muhafaza etmeye çalışmaktadır. Bu yönüyle kıyaslandığında DİTİB çatısı altında yürütülen hafta sonu Kur'ân-ı Kerim ve Dini Bilgiler kurslarının, ülkemizde DİB tarafından geliştirilerek uygulanması önem arz etmektedir. Zira günümüzde ülkemizdeki çocuklar ve gençler, çok farklı dijital ortamlarda bulunabilmektedir. Bu durum onlarda dini ve millî değerlerinin dejenere olmasına sebebiyet vermektedir. Bu soruna çözüm bulmak amacıyla günümüzde de hayatın her safhasında cami merkezli dinî, ilmî, ahlaki, millî ve manevî yaşam, başta çocuklar ve gençlerimiz için cazibe merkezi haline getirilmeli ve bunun için çaba gösterilmelidir. Bu doğrultuda Türkiye'de örgün öğretime devam eden öğrencilere cami merkezli hafta sonu Kur'ân-ı Kerim ve dini bilgi kursları yeni bir anlayış ve tanıtımla sunulmalıdır.

Kur'ân-ı Kerim, okunması ve anlaşılması itibarıyla ömür boyu devam eden bir ibadettir. Kur'ân'ın doğru okunup anlaşılması ise onun mahreç ve sıfatlarına uygun bir şekilde öğrenilmesi ve öğretilmesiyle gerçekleştirilebilir. Türkiye'de bu eğitim; Kur'ân kursları, İmam Hatip Ortaokulu/Liseleri, İlahiyat/İslami İlimler Fakülteleri ile camilerde verilmektedir. Bu yerlerde alınan Kur'ân öğretiminin temeli de genellikle yaz Kur'ân kurslarındaki eğitimle başlamaktadır. Fakat yaz kurslarında alınan bu bilgilerin birçoğu -okul dönemiyle birlikte yaklaşık dokuz ay gibi bir süre ara verildiğinden- ertesi yıl cami ya da Kur'ân kursuna gidildiğine unutulduğu için yeniden başlanmak durumunda kalınmaktadır. Bu açıdan yaz Kur'ân kurslarında elde edilen kazanımların yıl boyu devam ettirilmesi önem arz etmektedir. Zira ülkemizde öğrencilere yaz kurslarında ve hafta sonlarında verilen Kur'ân ve din eğitimi, bu eğitimin temelini oluşturmakla birlikte bazen hayatlarının geri kalan kısmında bununla yetinilmesi dahi söz konusu olmaktadır.

Hafta sonu Kur'ân eğitim-öğretiminde dersler, cami müstematında fiziki şartları haiz sınıf ortamında ve Kur'ân kursu binalarında verilmelidir. Bu cami merkezli mekânlarda sosyal-kültürel ve sportif etkinlikleri içeren gençlerin ruhî ve bedeni gelişimlerine katkıda bulunacak ortamlar da oluşturulmalıdır. Yeni yapılacak cami ve Kur'ân kurslarında gerekli alt yapı ve donanımı haiz mekânlara oluşturulması için söz konusu cami ve kursları inşa edecek hayır sahiplerine rehberlik yapılmalı, hazırlanacak örnek projelerle kendileri desteklenmelidir.

Ülkemizde hafta sonu Kur'ân-ı Kerim ve dini bilgiler kursları için hazırlanan program, müfredat ve materyal, DİTİB öğrencilerinin örgün eğitimle birlikte katılım tecrübesinden hareketle yeniden düzenlenmelidir. Bu amaçla hedef kitle olan örgün eğitim öğrencilerinin okullardaki ders durumları da dikkate alınarak yaş gruplarına göre 7-9, 10-14, 15 ve üzeri olacak şekilde programlanmalıdır. Örgün öğretimde 8. sınıfta LGS, 11 ve 12. sınıfta ise

üniversite hazırlık çalışmaları ile birlikte bu öğrencilerin hafta sonu düzenlenecek Kur'an kurslarına devam edemeyecekleri göz önünde bulundurulmalıdır. Kur'an-ı Kerim dışındaki dersler için öğrenci merkezli öğretim programını esas alan, konu merkezli olmayıp problem ve sorgulamayı önceleyen, hayatın her safhasında karşılaşacağı sorular ve problemlere dayalı bir model olmalıdır. Alanda uzman kişilerce bir komisyon aracılığıyla söz konusu yaş gruplarına göre hazırlanacak ders materyali dini bilgilerle birlikte Hz. Peygamber'in/sahabenin hayatından kesitler, ilgi çekici konu ve olaylar, güzel ve faydalı bilgiler, bölüm sonlarında öğrencilerin tercih edebileceği proje çalışmaları, eğitici ve eğlendirici ödev ve etkinlikleri de içermelidir.

Kur'an-ı Kerim derslerinde öğrencilerin kurslara eksik veya hatalı okuyuşlarla gelebilecekleri unutulmamalıdır. Yüzüne okuyuş, ezberlenen dua, ayet ve sureler mahreç ve sıfatlara riayet edilerek okunmalı ve okutulmalıdır. Bu yüzden acele etmeksizin, eğlenirken öğrenecekleri bir metotla sağlam temelli bir eğitim verilmelidir.

Hafta sonu Kur'an öğretimi programlarında dersler, örgün eğitimdeki gibi iki dönem olmak üzere sekiz ay olarak planlanmalıdır. Program, birinci ve ikinci dönem şeklinde kur sistemiyle sürdürülmelidir. Böylece başka bir yere taşınan öğrenci kaldığı kurdan devam etme imkânına sahip olabilmelidir. Kurslar esnek bir model içermeli, öğrenci ve velilerinin görüşleri doğrultusunda dizayn edilebilmelidir. Öğrencilerin öğrendikleri bilgilerin kalıcı olması için her kurun başında ve sonunda ölçme ve değerlendirme sonucuna göre karne, başarı belgesi verilmelidir. Öğrencilerin kayıt devam/devamsızlık gibi durumları öğrenci-veli-öğretici iş birliği içerisinde takip edilmelidir.

Bu kurslara başlarken ve dönem sonlarında programlar düzenlenerek bu etkinliklerde mümkün olduğunca her öğrenciye dua, âyet, sûre, ilahi, şiir okuma gibi görevler verilerek bir taraftan onların başarısı taltif edilirken diğer yandan daha fazla kişinin katılımı sağlanmalıdır. Ayrıca cami/kurs derneği ve velilerle koordineli bir şekilde çeşitli bilgi yarışmaları düzenlenmeli ve öğrenciler ödüllendirilmelidir.

Hafta sonlarında ve yaz tatillerinde yapılacak Kur'an ve dini eğitimle birlikte öğrenciler ve ailelerine yönelik gezi, piknik, sportif faaliyetler ile sosyal aktiviteler düzenlenmelidir. Böylece eğlenerek dini eğitimi alma imkânıyla birlikte öğrenci ve ailelerinin birbirini tanıyarak kaynaşmasına katkı da sağlanmış olur.

Türkiye'de son üç yılda da olsa örgün eğitime devam eden öğrencilerin hafta sonu Kur'an öğretimine aralıksız devam etmesi kayda değer bir gelişme olarak görülmektedir. Bununla birlikte ülkemizde yaz Kur'an kursu öğrencilerinin yaklaşık %2'si hafta sonu düzenlenen Kur'an öğretim kurslarına katılmaktadır. Bu durum Kur'an öğretiminde beklenen verimi olumsuz etkilemektedir. Söz konusu problemin çözümüne yönelik olarak hafta sonu düzenlenen Kur'an öğretim kurslarıyla ilgili tanıtım faaliyetlerine özel bir yer verilmelidir. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı son yıllarda oluşturmuş olduğu farklı Kur'an öğretim programlarını -özellikle camilerde hafta sonu Kur'an öğretimi programını- başta cami görevlileri ve kurs öğrencilerine anlatmalı, uygulamalar hakkında bilgi vermelidir. Bu görevi deruhte edecek personeli tashih-i hurûf ile pedagojik formasyon alan kişiler arasından seçmeli ve onlara maddi ve manevi destek sağlamalıdır. Daha sonrasında MEB ve üniversiteler ile en alt birimlere -her bir okula varıncaya kadar- iletişime geçilmeli, program ve içerikleri hakkında veli ve öğrenciler aydınlatılmalıdır. Yaz kurslarına katılan öğrencilere ve velilere bu program anlatılmalı, vaaz, hutbe, basın yayın ve sosyal medya aracılığıyla tanıtım yapılmalıdır. Daha sonra pilot uygulamalar şeklinde uygulanacak bu program yaygınlaştırılmalıdır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is

declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declares that have no competing interests.

KAYNAKÇA

- Arslan, Yahya - Yılmaz, Hasan. "İnsanın Biyolojik Yaratılışıyla İlgili Kur'an Âyetlerinin Yorumu". *Mütefekkir* 9/17 (2022), 199-220.
- Aydın, Şevki. *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu*. Ankara: DİB Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Baltacı, Cahit. *Türk Eğitim Sisteminde Kur'an Kurslarının Yeri, Kur'an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.
- Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Yeni Çizgi Yayınları, 1995.
- Çağrı, Mustafa. "Kur'an Kursu". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 26. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdîrrahmân b. el-Fazl ed-. *es-Sünen*. Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğni li'l-Neşri ve't-Tevzi', 1991.
- Demir, Elçin. *Velilerin Yaz Kur'an Kursları'ndan Beklentileri Üzerine Bir Araştırma (Antalya Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Demir, Recep. *Yaz Kur'an Kurslarında Kur'an Öğretimi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- DİTİB. *Bed-i Besmele Rehberi*. Köln: DİTİB-ZSU GmbH, 2016.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). *2021 Faaliyet Raporu*. Ankara, 2022.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). *Camilerde Kur'an Öğretimi Hafta Sonu Kur'an Kursları Programı*. Ankara, 2019.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). *Gençliğe Yönelik Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı*. Ankara, 2022.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). "İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programı", 2019.
- Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB). *Türkisch Islamische Union der Anstalt für Religion e.V.* Erişim 17 Eylül 2022. <https://www.ditib.de/default1.php?id=5&sid=8&lang=en>
- Doğan, Recai. "Avrupa'da Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları: Problemler ve Çözüm Önerileri (Almanya Örneği)". *III. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Gençer, Emrah. *Öğreticilerin ve Kursiyerlerin Bakış Açısı İle Camilerde Kur'an Öğretimi Programı*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. "es-Sünen". thk. Şuayb el-Arnaûd. Beyrut: Daru Risâleti'l-Âlemiyye, 2008.
- Kararmaz, Sabri. *Camilerde Kur'an Öğretimi Programının Uygulanmasının Değerlendirilmesi (Adana Örneği)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Kayış, Mahmut. "İslam Medeniyetinde Camiler". *Diyanet Aylık Dergi* 357 (Eylül 2020), 10-13.
- Keyifli, Şükrü. "Yaz Kur'an Kurslarında Eğitim ve Öğretim". *Ekev Akademi Dergisi* 79 (14 Ekim 2019), 361-378.
- Koç, Ahmet. "Din Hizmetleri ve Din Eğitiminde Türkiye Tecrübesi". *Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi*. İzmir: DİB Yayınları, 2. Basım, 2020.

- Öcal, Mustafa. "Âmin Alayı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 3. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Önkal, Ahmet - Bozkurt, Nebi. "Cami". C. 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Süleyman b Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistani, Ebû Dâvûd. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaûd. Beyrut: Dâru Risâleti'l-Âlemiyye, 2008.
- Şimşek, Emre. "Almanya'daki Müslüman Topluma Katkıları Bağlamında DİTİB'in Din Eğitime Yönelik Faaliyetleri". *Eskiye* 39 (Eylül 2019), 259-282.
- Yaldız, Emine. *Öğrencilerin Yaz Kur'an Kurslarından Memnuniyet Düzeyi ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma (Sincan Örneği)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Yerkazan, Hasan. "Öğrencilerin Gözüyle Almanya'da Cami Dersleri". *Diyanet İlmî Dergi* 53/2 (2017), 175-209.
- Yılmaz, Ömer. "Almanya'da DİTİB Camilerinde Hafta Sonu Uygulanan Kur'an Kurslarının Kısa Bir Analizi (Hamburg Örneği)". *Diyanet İlmî Dergi* 49/1 (01 Mart 2013), 123-144.
- Yüksel, Zeynep. "Diyanet Cim Dergisi'nin 4-6 Yaş Öğretim Programındaki Değerler Açısından İncelenmesi". *Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 1/1 (Aralık 2021), 293-315.
- Zengin, Zeki Salih. "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Kur'an Kurslarının Kurulması ve Gelişimi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2011).
- DİTİB-Akademie. "Camiye Gidiyorum Online Version", 25 Ekim 2021. <https://www.ditib-akademie.de/camiye-gidiyorum/>
- DİTİB-Akademie. "DİTİB-Kindermoschee Uygulama Esasları 2021-2022", 13 Ağustos 2021. <https://www.ditib-akademie.de/kindermoschee/>
- DİB Kur'an Kursları Yönergesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi (ts.).
- DİB Kur'an Kursları Yönetmeliği, Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği. *Resmî Gazete* 28257 (07 Nisan 2012).
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun. 633 (22 Haziran 1965).
- DİB Yurtdışı Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları Yönergesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yurtdışı Teşkilatı Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları Yönergesi. (31 Aralık 1992).
- Amaç ve Hedefler. "Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB)". Erişim 20 Eylül 2022. <https://www.ditib.de/default1.php?id=5&sid=10&lang=en>
- Statista. "Kinder/Kindertagesstätten kirchlicher Träger 2021". Erişim 21 Eylül 2022. <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1282288/umfrage/kinder-und-kindertagesstaetten-in-kirchlichen-traegern/>
- Statista. "Kitas in Deutschland 2021". Erişim 21 Eylül 2022. <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1194803/umfrage/anzahl-der-kitas-in-deutschland/>
- DİTİB-Akademie. "Kur'an-ı Kerim ve Temel Dini Bilgiler Kursları Uygulama Esasları 2021-2022", 04 Ağustos 2020. <https://www.ditib-akademie.de/uygulama-esaslari/>
- Şeriye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun, Şeriye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun. *TBMM Kanunlar* 429 (03 Mart 1340).